

KÖKÉNYESD A KÉTARCÚ FALUMŰZEUM

FAZEKAS Loránd

Keywords: *material culture, local museum, ethnography, history of rural education*

Abstract: In 1878, the Roman Catholic Community built a new building for the religious school, which included a classroom and an apartment for the teacher. This building was nationalized in 1948 and converted into a school. The school functioned until 2008, when the building was returned to the Catholic Church. This offered us the opportunity to arrange two rooms into a museum with two sections: ethnography and education.

The ethnographic collection comprising about 350 objects gathered starting with 1972. Parallel with the furnishing of the ethnographic exhibition, the other room was organized as an educational museum, containing furniture, didactic old and unused materials, school records of the interwar period, World War Two period and up to 1990. The present article contains the description of the objects and their utilization.

Keywords: *cultură materială, muzeu local, profil etnografic, istoria învățământului sătesc*

Резюме: В 1878 році римо-католицька громада села побудувала нове приміщення для конфесійної школи, яке складалося з одного класу і квартири для сім'ї вчителя - кантора. Ця будівля була націоналізована в 1948 році і, в той же час, квартира була перетворена в клас. Так працювала школа до 2008 року, коли будівля була повернута католицькій церкві. Це дало можливість в двох кімнатах облаштувати музей з двома профілями: етнографічний та історична освіта.

Близько 350 штук етнографічних предметів були зібрані починаючи з 1972 року. Паралельно з облаштуванням етнографічного залу народилася ідея, щоб у другій кімнаті зібрати меблі, старі і невживані предмети, шкільні документи міжвоєнного періоду, періоду світових війн, до 1990 року. Стаття містить короткий інвентар, опис предметів та їх використання в повсякденному житті.

*
* *

A kökényesdi római katolikus közösség 1878-ban egy új egytantermes kántortanítói lakással ellátott iskolát épített a római katolikus családok gyermekei számára,¹ de ez nem azt jelentette, hogy más felekezetűeket nem fogadtak be, így a zsidó gyerekek nagy része is a katolikus iskolába járt.² Az épületet az 1948-as tanügyi reformkor államosították, és a lakásrészt pedig osztályteremmé alakították. Építésétől eltelt több mint 130 év alatt mindvégig az oktatást szolgálta, amikor is az 1990-es restitúciós törvény alapján az egyház visszaigényelte, és így 2008-ban a tanügy kiürítette az épületet. Ekkor jött a gondolat, hogy a 70-es években gyűjtött tárgyi néprajzi anyagot, mely először a kultúrotthonban volt kiállítva, majd a polgármesteri hivatal egyik raktárába kerülve porosodik, ebbe az épületbe, mint a falu legrégebbi építményébe — a templomokat nem tekintve — lehetne elhelyezni.

Az egyháztanács jóváhagyását követően megkezdődött az épület birtokba vétele, belső tata-rozása, a tárgyak átszállítása. Időközben vetődött fel az az ötlet, hogy a régi oktatást is érdemes lenne bemutatni, hiszen számos használaton kívüli tárgyi emléke van az iskolának. Így lett kétarcú ez a helyi gyűjtemény. Egyik teremben a népi élet, a másikban az oktatás múltja került bemutatásra. Az alábbiakban erről szeretnénk képet nyújtani.

¹ Historia Domus, a Római Katolikus Egyház házkönyve.

² A római katolikus iskola anyakönyvei 1888-1944.

Kökényesd és népe

A Túr-vidék a Tisza-síkság Romániához eső részének északnyugati szögletében, a Tisza-Szamos között helyezkedik el.³ A Gutin-hegység kőhíti vonulatából eredő Túr a kányaházi kapun keresztül elhagyva az Avasi-medencét, kilép az alföldre, s kb. 70 km síkvidéki út után Magyarország területén Sonkádánál, a régi mederből kiágazó csatornán (Ásott-Túr 11,5 km.) át Halábor (Ukrajna) faluval szemben ömlik a Tiszába.⁴ A Túr síkvidéki vízgyűjtője a folyó mentén 3-5 km szélességben sok helyen elhagyott folyómedrekkel tarkított, vizes, lapályos, áradásoktól zaklatott terület volt, melyet évszázados tölgyesek, mocsárerdők, égeresek, fűzesek borítottak. A falvak csak a folyótól távol eső, kiemelkedettebb területeken, az úgynevezett Túrhatón tudtak megtelepedni, ahova az évi 3-4 torrenciális árhullám vize nem ért el.

Ezen falvak sorában a jobboldali folyóhatón helyezkedik el Kökényesd, az a falu, melynek 19. század végi 20. század elei anyagi kultúráját alkotó tárgykészletét, bútortartását, népi eszköztárát vesszük vizsgálat alá.

A falu első névszerinti említése a Váradi Regestrumban található, s 1274-ből származik amikor is a Káta nemzetségbeli Gábor fia Tamás, aki a szomszédos területeket birtokolta, királyi adományként ezen területeket is megkapta.⁵ Kökényesd ekkor még pár házból álló igen kis település volt. Az idők folyamán ezek köré sorakoztak fel az újabb családi tűzhelyek, melyeket az első jobbágyok leszármazottai építettek. Az évszázadok során a Káta birtok darabokra hull.⁶ Az 1574-es dica jegyzékek már 9 birtokost említenek, valamint 17 adófizető egész jobbágyportát, 9 félportát, 2 bírót, 25 adót nem fizető szegényt. A XVII. század folyamán a nagybirtokok tovább darabolódtak.⁷ A területet birtokba tartó Káta nemzetségből származó Surányi családnak magvaszakadt és leányági örökösödési alapon egy szintén túrháti faluból —Adorjánból— a Ráthonyiak kerülnek Kökényesdre, akik 1743-ban mint középbirtokosok szerepelnek.⁸ Ugyancsak a XVII. században az Ugocsa szerte nagy földbirtokokkal rendelkező Perényiek Kökényesden is birtokokat szereztek.⁹ A lakosság XVIII. századvégi XIX. századi gyorsütemű szaporodása és a különböző országos rendeletek a népesség további elszegényedéséhez vezettek. Így a leszármazottak örökösödés útján egyre keskenyebb szalagtelkeket kaptak.

Ezek a történelmi és társadalmi viszonyokbeli változások, valamint a táj természeti adottsága határozta meg a falu népének életberendezkedését, és az őket körülvevő tárgyi világot. Kökényesd népessége nagyrészt, mint jobbágyleszármazott még a századelőn is szegény sorsú, szinte mindent önmaga teremtő, feudális szokásokat hordozó gazdálkodási módot folytató, sokgyerekes paraszti családban élt.

Mindennapi életfeltételeinek megteremtéséhez az anyagokat a táj szolgáltatta. A fa, szalma, gyékény, kender, az agyag volt az amit a táj nyújtani tudott. Ezekből épültek a házak, készültek a bútorkok, szerszámok, szekerek, a ruházat. Mindazok az anyagi javak melyeket máshonnan kellett beszerezni, csak igen szűkösen jutottak a családok számára. Így a vásárokon szereztek be a cserépedényeket, vas és bőrszerszámokat, egyes ruházati darabokat és lábbeliket. Vándor dézsások faedényeket, a bordások a szövésnél nélkülözhetetlen bordákat kínálták a falunak. A helyi kovácsok, kerékgyártók szekereket, különböző fa és vas tárgyakat, szerszámokat készítettek. A húszas évektől egyre nagyobb teret hódítottak az ipari termékek, mint a ruhaanyagok, üveg és porcelán tárgyak, mezőgazdasági kisgépek, fémtárgyak.

Tekintsünk bele a közép paraszti sorból származó Szocska Mária 1882-ben íródott hozománylevelébe, mely szintén képet nyújt, hogy mit is vitt egy ilyen lány az új tűzhelyre: ¹⁰ „Két sárga fa nyoszolya, egy sárga fenyőasztal, egy barna fenyődeszkából készült almárium, egy barna pulitirozott háromfiókos kaszli, két sárga szék, hat párna, két dunna, egy takaró, egy szappanyozó tekenő, egy dagasztó tekenő, sziták, számlálhatatlan főzőedények és eszközök.”

Ezek körülbelül egy helység berendezésére és a mindennapi élet megkezdéséhez való legszükségesebb tárgyak. Így indult egy fiatal pár az életnek. A fiatalok, mivel a házassággal gazdaságilag még nem váltak le a szülőkről, egy házban laktak, közösen gazdálkodtak, így a földműveléshez a fiataloknak még nem volt szüksége külön munkaeszközre.

³ Fazekas L. 2 – 3.

⁴ Lászlóffy W. 183-274

⁵ Suciú C. 57.

⁶ Szabó I. 88.

⁷ Uo. 138.

⁸ Uo. 187.

⁹ Uo.308.

¹⁰ A Kökényesdi Görög Katolikus Egyház irattára 1882.

Kökényesd hagyományos anyagi kultúrájának áttekintése a helyi gyűjtemény tükrében¹¹

1972-ben helyi mozgalmat indítottunk a faluban a még fellelhető nagyrészt használaton kívüli népi élet tárgyainak, szerszámainak összegyűjtésére. Ezen gyűjtemény tükrében próbálunk képet alkotni, mi is vette körül a falu emberét mindennapi életében.¹²

A tárgyi néprajz terme

I. A lakások belső berendezése

A bútortzatot vásári asztalosoktól vették vagy rendelésre készítették, egyes darabjait faragták. Mivel a bútrok nagy méretűek, ezért hely szűke miatt nem lehetett mindent begyűjteni. De található:

Karosláda: asztalos munka, mely az elsőház (utcára néző szoba) egyik fő bútordarabja, a helység utcára néző két ablaka alatt kapott helyet, ha a házat két család lakta, akkor a hátsóházban is volt karosláda, vagy, ha újabbat vettek a régít a hátsóházba tették. Kettős célt szolgált: ülőhely, elébe asztalt helyeztek, valamint benne ünnepi ruhaneműt, kelengyét, vászonneműt tartottak. Lányos házhoz ha citerával jött egy udvarló szívesen telepedett és játszott a karosládán, és figyelte, hogy rezonál-e a láda, ha a hangot felerősítette az azt jelentette a láda üres, vagy csak alig van benne valami, a lánynak kevés a kelengyéje, ide nemigen érdemes járni.

Hátasszék: többnyire házilag készített fűrészelt vagy keményfából bárdolt 20-30 cm magas négy lábú, háta üllő alkalmas volt. Egy másik típusát is használták, ennek az üllő része málécsuhéból volt fonva. Ezt vásárokon szerezték be.

Gyalogszék: házilag készült, három- vagy négy lábú alacsony ülő alkalmas volt, téli belső munkáknál, pl. máléfejtésnél, spór melletti melegedésnél használták. Háta, karja nem volt.

Tálas: asztalos munka, vagy ügyes ezermester készített ilyen, mely a konyhafalra akasztott bútordarab volt: tányérokat, fülesbögréket tartottak rajta.

Fali fogas: házilag készült, a mindennapi ruhákat, kalapot tartották rajta.

Bölcső: asztalos vagy házilag készült munka, a fiatal kisgyerekes családok mindennapi lakóhelységének elmaradhatatlan, de időleges bútra. Két negyed kör alakú lábon állt, így mozgatásra az egész bölcső ringott.

A lakás tüzelő berendezései:

Öntöttvas kályha: többnyire a módosabb családok az elsőház fűtésére használták. Városokon szerezték be.

Csikóspór vagy platt: vásárokon vagy házaló csedregi cigányoktól vették. A szegényebb családok lakásainak fűtőberendezése volt, de a hátsóházban a módosabbak is ilyen használtak, mivel ezen főzni is lehetett, és a gazdálkodás során a ház körül keletkezett éghető hulladékokat (pl. kőróízék) is el lehetett benne égetni.

Füstfogós kemence: vályog tüzelő berendezéseket a tárgyalt időszakban csak a pitvarban tartottak, a „házakból” már ezeket lebontották. A 70-es években már csak egyetlen egy ilyen tüzelő berendezés volt a faluban, de már azt sem használták

II. A lakásban használatos tárgyak¹³

1. A lakás világítása:

Petróleumlámpa: fali, álló és csüngő formája ismeretes, a díszesebb csüngőket a módosabbak az elsőházban a mennyezeten függesztve helyezték el, ahol a mindennapi élet folyt ott falit vagy egyszerű, a mestergerendára akasztott csüngő lámpát használtak.

Mécses: vörös üvegből készült kis pohárka alakú, bele olajat és egy kanócot tettek, a kaszlin lévő szentkép vagy kereszt előtt tartották, alkalmanként meggyújtották.

2. A főzéshez, étkezéshez kapcsolódó tárgyak:

Cserépedények: Vásárokon vagy a környező városok piacain, — mint Szatmárnémeti, Nagyszőlős, Beregszász, Huszt, a nagyobb községek mint Halmi, Csenger, Tiszaujlak, — szerezték be.

Cserépfazék: 3-5 literes, főzésre használták.

Rimaszombati fazék: 15-20 literes, a Felvidékről érkező, vándorló fazekasoktól származott, innen

¹¹ Fazekas L. 72 - 76.

¹² Vámszer G. 142 - 154.

¹³ Dr. Kós K. 16 - 35.

is kapta nevét. Nagyobb családi ünnepeken, lakodalmakban használták, már újonnan bedróthálóztatták a házaló drótostótokkal, sokszor szabadtűzön főztek benne, ezért a ráakódott koromtól feketék voltak.

Tejescupor: tejet tartottak vagy altattak benne, használat után sokan a vesszőkerítés kiemelkedő karójára tették ki szellőzni.

Cserépszilke: 2-4 literes, főzésre, ételek tárolására használták, voltak akik lekvárt tartottak benne.

Cserépszűrő: ezen szűrték le a főtt tésztát vagyis a haluskát, erre tették ki a mosott gyümölcsöt, hogy lecsepegjen, ezen passzírozták át a lekvár főzéskor a ciberét, hogy elváljon a magvától.

Komaszilke: gyermekágyas fiatalasszonyoknak, betegeknek ételt vittek benne.

Lábas: háromlábú, kétfülű, egyliteres edény, nyílt tűzön főztek benne, spóron csak melegítették benne az ételt.

Cseréptál: ebben tették ki az ételt az asztalra

Cseréptányér: főtt ételek fogyasztásánál használták.

Cserépbögre vagy findzsa: vizet merítették vele, vagy ittak belőle a lakásban lévő vizes vederből.

Kiskancsó: szűkszájú, üvegalakú, 0,5-1 literes űrtartalmú edény, pálinkát vagy bort tettek benne az asztalra.

Cserépkorsó: 4-5 literes, nagyszájú, kis fedője is volt, olajat esetleg vizet tartottak benne.

Zörgőskorsó: fazekas termék, szűk szájú, füle csöves, melynek csecsén keresztül ittak belőle, benne egy kis golyó hangot adott, így könnyen megállapítható volt mennyi víz van benne, mivel minél kevesebb volt annál jobban zörgött, a mezőre vizet vittek benne.

Fatárgyak: Egyesek vásári áruként kerültek a házhoz, másokat otthon faragták saját részükre vagy ajándékba.

Gyúrótábla laskanyújtóval: haluska, kötesek gyúrására, szakítására használták, asztalostól vagy vásárokon vették, volt akinak csak nyújtófája volt és az asztal tetejét használta tábla helyett.

Vágótáblák: különböző méretekben, egy nagyobb méretűnek három oldalon 10 cm-es oldala is volt, ezen húst vagdaltak a töltöttkáposztához, húsdarálót nem használtak.

Fűszertartó: asztalos munka, 6-9-12 fiókos változatban, falon tartották, vásárokon vették.

Sótartó: házilag készült, kocka alakú, fedeles vagy fedél nélküli, falra akasztható tárgy.

Tányér- és csészertartó: falra szegezve a hátsóházban tartották, asztalos munka.

Kanáltartó: 20-30 cm hosszú, egy vagy kétsoros, lyukas polcokkal, falra akasztva a spór közelében tartották, fém vagy fa evőeszközöket tartottak rajta, ez is házilag készült.

Fakanál: különböző méretekben vásárokon árulták, ételek készítésénél, a nagyobbakat az ételek kiszedésére használták, de a szegényebb réteg étkezett is vele, ahogy a fémkanál olcsóbb lett az étkezésből a fakanál kiszorult.

Merőkanál: nagyméretű fa tárgy, főleg nagyobb családi ünnepeken, lakodalmakban használták, nem volt minden háznál, így szükség esetén kölcsönözték, vásárban szerezték be.

Fatál: dézsások készítették, vásárokon szerezték be, elsősorban disznóölésnél használták.

Tejszűrő: faoldalú, tölcseralakú, alól szitában záródó tárgy, fejtés után a tej megszűrésére használták, vásárokon szitásoktól vették.

Szita: vásári áru, különböző méretekben és sűrűségben (pl. legsűrűbb volt a fátýolszita) használták, kenyér vagy tésztagyúrás előtt a lisztet megszitálták, így javíthatták a liszt minőségét.

Putina: a hegyvidékről érkező, szekeres dézsások árulták, különböző méretű fedeles faédények, író, sót, lisztet, korpát tartottak benne.

Küpülő: vásárokon vagy dézsásoktól szerezték be, vaját készítették benne, nem volt minden háznál, ezért sokszor járta a sort.

Dagasztóteknő: különböző méretekben vándor teknősök árulták vagy vásárokon vették, a kenyértészta, a kisebket a kalács készítésénél használták, a nagyobbakban télen a disznóhúst sózták.

Szénvonó: a kemencéből ezzel húzták ki a hamut, házilag készült eszköz.

Vetőlapát: ezzel vetették be és vették ki a kemencéből a kenyeret.

Famoszár törővel: 40-70 cm magas, fatörője a mozsár mélységével arányos volt, egyesek oldala díszített, házilag faragott tárgy, só vagy tökmag törésére használták. Mivel ritkán volt rá szükség, ezért ez sem volt minden háznál, a meglévőket a körbe szomszédok kölcsönözték.

Fűszertörő: házilag készült vagy esztergályos munka, törője fa vagy beleillő folyami kő volt, borsot, paprikát törtek benne.

Uborkagyalu: favázba szorított egy vagy két éles lemez, vásárokon vették, zöldségféléket gyalultak vele.

Káposztagyalu: az előbbihez hasonló, csak nagyobb méretű, (még az egy métert is elérték egyesek) vásárokon vették, nem volt minden háznál.

Döngölő: káposzta berakáskor ezzel döngölték a hordóban a gyalult káposztát.

Tölcsér: lopótökből készült, melyet a kertben termesztettek, petróleumot öntöttek vele.

Fémtárgyak:

Vaslábas: háromlábú, hosszúnyelű edény, szabad tűzön használták, ételek melegítésére, a mezőre is vitték.

Öntöttvas lábos: üzleti áru

Öntöttvas fazék: üzleti áru, városokon szerezték be.

III. A ruházat rendbetartásának eszközei

Ezeket az eszközöket részben a lakásban, részben a melléképületekben tartották.

Súlykoló: házilag fából faragott tárgy, ebben a faluban nem díszítették, mosáskor, szapuláskor a ruhát verték vele.

Köves vasaló: rézből készült, belül üres, hátulról melegített lapos követ vagy öntöttvas betétet tettek bele, melyet a spórban előre feltűzesítettek.

Szenes vasaló: felülről nyitható, belül üres, a spórból kivett izzó parázssal tették munkaképesé, ez melegítette fel, ha a parázs hője lankadt lóbálva fokozták az izzást.

Vasalótartó: három alacsony lábú, rácsos vasöntvény, munka közben ezen tartották a vasalót.

Nyújtófa: 60-70cm hosszú, henger alakú, két végén a markolat számára elvékonyodó eszköz, melyre mangorlás céljából feltekerték a vászonneműt, faesztergán készült.

Mangorló: házilag készítették vagy vásárokon vették, 70-80 cm hosszú, 20 cm széles, egyik oldalán hullámos, melyen a nyújtófára tekert vászonneműt hengergetve simították.

Gubafésű: házilag készült vagy vásári termék, tenyér nagyságú, nyeles falapba két sor 8-10 cm hosszú, kissé hátrafelé hajló fémfogakat illesztettek, amint neve is mutatja a gubák fészülésére, szálainak lesimítására használták.

Olló: a szomszéd faluban élő (Csedreg) cigányok készítették.

Fakutya: alacsony, kétlábú, egyik oldalán „U” alakban kivágott, a csizma lehúzására készült kis alkalmatosság, vásári áru, vagy házi készítmény volt.

Asztali tükör: üzletben, vásárokon vették, ez egy vízszintes tengely körül elmozdítható, keretezett tükör. Vasárnap és ünnepnap, templomba indulás előtt vagy bálba készülve az asztalra téve csinosították magukat a lányok, asszonyok. A férfiak e mellett borotválkoztak.

IV. A gazdálkodás eszközei

Járom: kerékgyártó mesterek készítették a faluban, tehenek, ökrök szekérbe fogására szolgált, van kettős és egyes, az utóbbit a kollektív gazdaságok megalakulása után készítették, mikor már egy tehenet lehetett tartani.

Huzatójárom: A kapásnövények ekézésénél használták, szélesebb volt, mint a szekérhez használt társa.

Faeke: a falu ezermenterei vagy a kerékgyártók készítették, vasból csak az ekevas, a talp, a kormányvas, a lánc, a kerék ráfja volt, az eke egy taligához kapcsolódott.

Kasza: pengéjét üzletben vették, a nyelet faragták vagy vásárokon vették.

Csapó: a kaszára szerelték aratáskor, két típusa volt, az egyiket friss kökényből készítették kint a mezőn, egy drót képezte a húrt, a másikkal fogai voltak, a csapó a búzát egy irányba döntötte.

Kaszakötök: tehénszarvból házilag készült, egyeseket díszítettek is.

Kötelestarisznya: házivászorból készült, hideg ennivalót vittek benne a mezőre, a gyerekek ilyennel jártak iskolába.

Üllő: a kaszák élézésénél, kiverésénél használták, a vasrészt egy fatönkbe verték, ez támaszkodott a földre.

Sarló: kis görbületű fémtárgy, főleg gaz szedésére használták, cigánymesterek készítették.

Favilla: három típusát használták, melyek a gyűjteményben is megtalálhatók.

— természetes villák: 2, 3 vagy 4 ágúak, házilag készültek, a nyers fát gúzsba kötötték száradni,

- hasított villák: két- vagy háromágúak, házilag készültek,
- toldott villák: háromágú, melybe a két szélső ágat betoldották, vásárokon vették.

Gereblye: különböző méretben készült, a kisebbeket vásárokon, piacokon vették, a nagyobbakat házilag készítették, az előbbieket szénázásra használták az utóbbiakat a tarlók felgereblyélésére, így volt szénázó és tarlógereblye.¹⁴

Falapát: házilag faragták, gabonaféléket lapáltoltak vele.

Isztike: a gabonafélék gyomlálásánál használták, egy kis éles, ez egy keskeny lapátocska volt méteres nyélre húzva, digicselőnek is nevezték, a vasrész kovácsolt munka volt.

Kazalvágó: télen a kazlakat vágták vele, így könnyebb volt egy bizonyos mennyiséget az ólpadra vinni, mintha azt kézzel tépték volna ki, V alakban elágazó kiélezett vaslemez, félméteres nyéllel, kovácsolt munka.

Kazaltépő: fémből készült horgos végű, méter hosszú, újni vastag rud, mellyel a tömören összerakott kazalból egy-egy hamvasnyi szénát téptek ki a téli időszakban, kovácsműhelyekben készült

Állatbélyegző: különböző méreteken kovács készítette, s a gazda nevének kezdőbetűiből állt, nevezték bilognak is.

Szájkosár: a tehenek szájára tették, hogy munka közben ne tudjanak legelni, bádogos cigányok készítették.

Répareszelő: házaló bádogos mesterektől került a családi gazdaságokba.

Dohányfűző: kovács készítette, 50 cm hosszú, kiélezett és hegyes vaspálca, melynek másik végéhez zsineget erősítettek, erre csúszott rá a dohánylevél.

Viharlámpa: cigányok készítették bádogból vagy házilag készült fakeretben üvegoldallal, egyik oldal kinyitható, a mellékhelységek világítására használták.

Csak egyes gazdaságokban használt eszközök:

Kézimalom: a két követ vándor malomkövesektől vették, a farészt falusi ezermesterek készítették, kevés volt belőle a faluban, a szomszédok odajártak darálni, a csirkének való kását, volt aki vámot is szedett.

Szőlőprés: igen ritka volt a falu családi gazdaságaiban, mivel a háztájon szőlőt nem termeltek még a század első felében.

Méhkas: helyi vagy bábonyi cigányok fonták és házaltak vele, csak egyes családok foglalkoztak méhészettel.¹⁵

Kondáskürt: a disznócsürhe kihajtásánál a kondás használta, a magyar szürkemarha szarvából készült, a kondásoknak a nyáj gyűjtésénél fújták, a farsanghirdetők, hogy minél nagyobb zajt kelthesse nek a faluban, a kürtöt kölcsön kérték, vagy magát a tulajdonost hívták meg annak fújására.

Kongó vagy *kolomp:* különböző méreteken készült, ezért hangszínük sem volt egyforma, „szabados” (elkóborló) marha nyakába akasztották, kovácsolt munka.

Pergő: az előbbihez hasonló csak kisebb méretű, juhok nyakába akasztották.

Csengő: juhok, bárányok nyakába akasztották, rézműves cigányok öntötték, voltak egyszerűek, szimplák, de volt olyan is melynél a nagy csengőn belül egy kis csengő lógott.

V. A kenderfeldolgozás eszközei

A kendervászon a ruházat, törölköző, ágynemű alapanyagát képezte, feldolgozásra szinte minden család berendezkedett, munkaeszközökkel látva el magát.

Kendertörő: egy- vagy kétágút` használtak, helyi ezermesterek készítették.

Dörzsölő: házilag készült, nem minden családnak volt dörzsölője, ezért ezt a szerszámot rendszeresen kölcsönözték.

Vasecset: kovácsolt szegekkel cigánymesterek készítették vagy házilag készült.

Talpasguzsaly: házilag készült, a talpat néha ki is díszítették, ebbe illeszkedett a kenderrúd, a talpra fonás közben ráültek.

Székesguzsaly: a köralakú széklap három 15-20 cm-es lábra támaszkodik, ebbe erősödik a rúd, a széket a földre tették és rátéve az egyik lábat biztosították a szék rögzítését, házilag készült.

Kerekesguzsaly: esztergált munka, vásárokon vették.

¹⁴ Fazekas L. 102 – 111.

¹⁵ Fazekas L. 13 – 15.

Orsó: esztergált munka, vásáron vagy házaló mesterek árulták.

Riszlóorsó: nagyobb volt a fonóorsónál, két szál kenderfonal összesodrásánál használták, így készült a házi kötözőspárga.

Orsótartó: házilag készült, a fonallal teli orsót helyezték bele, így a motollára való áttekerést egy személy is el tudta végezni.

Motolla vagy *tekerőbak:* házilag készült, 50-100 cm hosszú háromlábú rúd, melyen egymáshoz viszonyítva keresztbe elhelyezkedő falapok forognak végeiken különböző formájú „levelekkel”, az orsóról erre tekerték a fonalat.

Fonalvető: házilag készült, szövés előtt a felmenő szálak előkészítésére szolgált, mivel nagy formátumú volt, többnyire kint valami épület oldalán tartották

Vetőcsap: a mestergerendához erősítették, ebben forgott a vető tengelye.

Csüllő: a szövéshez szükséges beverő fonal matringja ezen tekerődött fel, két típusa volt, a ladás és a kerekes, mindkettő házilag készült.

Kótics: 30 cm hosszú facső, a csüllő tengelyére helyezve erre tekerték a beverő fonalat.

Szövőszék: kétféle volt használatban, a tótos és a magyaros, nem volt minden háznál, így sokan kölcsönözték.

Borda: a szövőszék fontos része, melyet vásáron vagy házaló bordások árultak

Nyüst: a szövőszék része, ennek szálai között futottak a felmenő fonalszálak.

Cigányborda: a szomszédos falu (Csedreg) cigányai ujjnyi széles ruhaszárító kötelet szőttek vele, melyet a falvakban házalva árulták.

VI. A lakás és a gazdaság egyéb eszközei, használati tárgyai

Falióra: csak a módosabb házaknál volt.

Faragott képráma: családi fényképet helyeztek a keretbe.

Feszület: rézből vagy fából készült, az utóbbin fém korpusszal, vásári áru volt, a kaszlin tartották, elébe helyezték a vörös üvegű olajmécsest.

Görbebot: csak az idősebbek otthonának tárgya, gúzsba kötve hajlították.

Dohányvágó: a kést a kovács, a farészt házilag készítették.

Citera: népi húros hangszer, falusi ezermesterek készítették, aki tudott játszani azoknak volt is citerája, ezen tanult az új nemzedék is a szülőtől, nagyszülőtől, szomszédától, fonókban vagy nyári estéken a kispadon játszottak az összegyűlteknél

Gyalogszán: az erdőrejárók ezen hozták haza a tüzelőt, házilag készült.

Faragószék: házi készítmény, szerszámnyeleket faragtak vele, csak az ezermesterkedőknek volt ilyen, ők másoknak is faragtak, többnyire ingyen.

Kétnyelűkés: a faragószéken dolgoztak vele, kovácsolt munka.

Patkányfogó: házi készítmény, ládaszerű, csapós ajtóval.

Kerepelő: a gyümölcsösökben madarak ijesztésére szolgált, de gyerekek is játszottak vele, vásári áru volt.

Palatábla: kisiskoláskorú gyerekes családok 20. század elei iskolai tárgya, törlésre rajta kis tenge-riszivacs lógott.

Faragott tolltartó: házilag a szülő készítette a gyermeknek.

Tarisznya: házivászonból készült, iskolai felszerelést vittek benne a tanulók.

A ruházat, a lakás nagyobb bútorai, a gazdaság nagyobb méretű szerszámai és a szekér nem képezte a tanulmány tárgyát, mivel a gyűjtemény ilyen vonatkozásokban nem teljes.

Az oktatás múltjának terme

Kökényesden az oktatást minden bizonnyal a reformáció hozta meg, a rávonatkozó dokumentumok a 17. század elejéig nyulnak vissza, amikor is a tizedjegyzékek tanítókról is tesznek említést.¹⁶ A falu 1736-ban történt rekatolicizálásával a hitükhöz ragaszkodó reformátusok a tanítóval együtt Fertősalmásra költöztek, az oktatást a katolikus egyház veszi át.¹⁷ 1849-ben, sőt már azt megelőzően a

¹⁶ Szabó I. 401 - 407.

¹⁷ A Római Katolikus Egyház házkönyve.

Görög Katolikus Egyház is tartott fenn iskolát,¹⁸ 1924-től pedig minisztériumi rendelet alapján állami iskola is létesül a faluban.¹⁹

A 20. század elejéig visszanyulva elmondhatjuk, hogy az oktatás környezete, a tárgyi anyag, főleg egy vidéki iskola tekintetében igen sokat változott. Ezt mutatjuk be az oktatási profil termében.

A sokfiókos katedra rajta az elmaradhatatlan petróleumlámpával, mivel ebben a faluban csak 1965 óta van villany, a kalamáris különböző formái tollszárakkal, az itatós ma már ismeretlenek a mindennapi életben. Ott van a forgatható háromlábú tábla, a golyós számológép. Az 50-60-as években az iskolapadok Kökényesden négyszemélyesek voltak, sajnos ezekből egyet sem sikerült megőrizni, kétszemélyes viszont megmaradt, mely a tanulóasztalokhoz szokott generáció számára már érdekesnek számít. Az osztályt öntöttvas kályhával fűtötték, melybe a fát egyes időkben a tanulók egy-egy darabot hozva naponta, biztosították.

A tárgyi anyag úgy az oktatót, mint a tanítványt egyaránt idézi. Régi óravázlatok, kántortanítói kottásfüzet, módszertani kiadványok gyűltek össze. De nem hiányzik a köteles tarisznya, benne a palatáblával (palavessző viszont nem maradt meg), I-VI osztályos tanulók füzetei, könyvei, az oktatás segéd-eszközei, köztük a Szovjetunióból importált cirilbetűs szemléltető képek, képeslap és más gyűjtemények, a 40 évet működött meteorológiai kör eszközei. Külön sarkot kaptak a pionirélet tárgyai, melyeket csak nagyobb utána járással sikerült teljessé tenni.

A tanítói, tanári, tanulói arcképek, az iskolai életet megörökítő felvételek, a végzősök tablói egytől egyig arra utalnak, hogy ez az iskola az eltelt hosszú évtizedek alatt hűen teljesítette feladatát a falu nemzedékeinek oktatásában.

A terem egyik szöglete az egyházak vonatkozásában régi tárgyakat, zászlókat, vallási könyveket mutat be. Fényképeken a templomok restaurálását, a régi parókia épületét, az új kápolna építését láthatja az érdeklődő. De ott van a római templom három mozsárágyúja, melyeket csak ünnepek tiszteletére szólaltattak meg az 1940-es évek elejéig. Ezen részhez még csatolhatjuk azt a néhány helytörténetre vonatkozó tárgyat, képet, melyek között a falu első 1864-ben készült térképe található.

Fazekas Loránd

Școala Generală Porumbeni

Porumbeni, RO

fazekaslorand@hotmail.com

Bibliográfia

Kökényesdi Görög Katolikus Egyház irattárának anyaga, 1767 – 2002.

Historia Domus, a Kökényesdi Római Katolikus Egyház házkönyve.

Fazekas Lóránd, *Kökényesd, Egy Túr-háti falu 700 éve*. Szatmárnémeti, 1994.

Fazekas Lóránd, *Aratás és cséplés Kökényesden századunk első felében*. In.: Néprajzi Látóhatár, 1995 /3-4.

Fazekas Lóránd, *A népi méhészkedés változásai és szokásai Kökényesden*. In.: Művelődés, 1993/2.

Fazekas Lóránd, *Egy túrháti falu anyagi kultúrájának vizsgálata egy helyi gyűjtemény tükrében*. In.: Confluente, Satu Mare, 2008.

Dr. Kós Károly, *Eszköz, munka, néphagyomány*, Bukarest, 1979.

Lászlóffy Woldemár, *A Tisza*, Budapest, 1982.

Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, București, 1968.

Szabó István, *Ugocsa megye*, Budapest, 1937.

Dr. Újvári József, *Geografia apelor României*, București, 1982.

Vámszer Géza, *Életforma és anyagi műveltség*, Bukarest 1977.

¹⁸ A Görög Katolikus Egyház okirattára.

¹⁹ Iskolai anyakönyv 1924-ből.